

Տ Ա Ճ Կ Ա Հ Ա Յ Ք

ՏԱՃԿԱՀԱՅՈՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ԽՆԴԻՐԸ

Քանի մի տարի յառաջ՝ երբ ռուսահայոց եկեղեցական կալուածները յարքունիս գրաւուեցան Ռուս կառավարութեան կողմէ, Տաճկահայոց ալ պահ մը սկսան մտածել, թէ արդեօք իրենց եկեղեցական կալուածներն ալ պիտի գրաւուէին Օսմ. կառավարութեան կողմէ։ Բայց այսպիսի ընդհանուր գրաւում մը կամ յափշտակութիւն մը կարելի չէր որ տեղի ունենար Տաճկահայոց մէջ. վասն զի ոչ-իսլամ հպատակ աղգութիւններու մէջ դժուար էր միմիայն հայ աղգին եկեղեցական կալուածները նշաւակ ընել այդպիսի յափշտակութեամբ մը. ասկից զատ Հայ եկեղեցւոյ կալուածներէն շատեր իսլամական կրօնի օրինաց (=սինեամը օերիյէ) համաձայն՝ յատկապէս նուիրուած են (վագֆ եղած են), հետեւեալը այդպիսի յափշտակութիւն մը ուղղակի պիտի հակառակէր իսլամական կրօնքի օրէնքներուն, և մինչև իսկ կրնար մտահոգութիւն պատճառել նոյն ինքն իսլամ սրբավայրերու (նամի, բեքքէ, և այլն,) մասին։

Արդ՝ թէ և Ռուսահայոց եկեղեցական կալուածներու յափշտակութեան պէս միջոց մը ձեռք չառնուեցաւ Տաճկահայոց եկեղեցական կալուածներու մասին Օսմ. կառավարութեան կողմէ, և հաւանական ալ չէ որ առնուի, ըստ ժամանակէ մը ի վեր սաստիկ մտահոգութիւն կայ Տաճկահայոց եկեղեցական այն կալուածներու մասին, որոնք եկեղեցւոյ նուիրուած են պատմական անձերու անուցներով և այս կերպով նուիրուած կալուածները անտէր անտիրական կը նկատէ կառավարութիւնը, հետեւեալը ձեռք կը զարնէ զանոնք գրաւելու։ Դժբախտաբար Տաճկահայոց եկեղեցական կալուածներու մեծ մասը պատմական անուցներուն արձանագրուած են, որով՝ իբր անտէր անտիրական կալուածներ գրաւման ստոյգ վտանգին ենթարկուած են. վասն զի այս տեսակ կալուածներ մահլիլ (=անտէր) կը համարուին և ըստ օրինի կառավարութիւնը կը գրաւէ զանոնք ու կը տիրանայ։

Տաճկահայոց կալուածներուն սպառնացող այս օրինական վտանգը լաւ հասկանալու համար, պէտք է ուշադրութիւն

դարձնել կալուածներու նուիրման տեսակներուն, այսինքն՝ վագֆի օրէնքներուն:

Օսմանեան քաղաքային և կրօնական օրինաց համաձայն վագֆի (=բարեգործական մասնաւոր նպատակի յատկացուած նուէր) կարելի է ընել հողային կամ շինուածային կալուած անխտիր ունէ կրօնական կամ մարդասիրական հաստատութեան (եկեղեցի, ճամփի, հիւանդանոց, որբանոց, դպրոց ևն.), պայմանաւ, որ այդ հողային կամ շինուածային կալուածին հասոյթը մասնաւորապէս նշանակուած և յատկացուած ըլլայ եկեղեցիի կամ ճամփի կամ ունէ հաստատութեան յայտնի մէկ պէտքին. զոր օրինակ, կամ ձէթին, կամ մոմին, կամ աղբիւրի ջուրին, կամ ատոնց աղքատներուն, մինչև իսկ ատոնց ճեմիշներու մաքրութեան ևայլն: Արդ՝ այսպէս վագֆ եղած հողեր կամ շէնքեր կրնան առուծախի բոլոր գործողութիւններու ենթարկուել՝ ուրիշ, այսինքն վագֆ չեղած շէնքերու կամ կալուածներու պէս, ուստի արքայութեամբ որ եկեղեցական կամ մարդասիրական այդ հաստատութիւնը, որու վագֆ եղած են այդ առուծախի ենթարկուող հողը կամ շէնքը, իւրաքանչիւր առուծախի կամ ժառանգութեամբ փոխանցումի ատեն կառնէ իրեն յատուկ օրինական տուրքը: Մինչև այստեղ անպատեհութիւն մը չկայ. բուն խնդիրը կը ծագի վագֆ կալուածներու առուծախի օրինական պայմաններուն գործադրուելու և շարդադրուելու կերպերէն: Ըստ օրինի երկու տեսակ է վագֆը. ա) ինարէի վահիդէ-ով և բ) ինարէքէյն-ով:

Ա). Ինարէի վահիդէ կը նշանակէ, որ վագֆ մը չկրնար ունէ կերպով (այսինքն՝ առուծախով կամ ժառանգութեամբ) փոխանցուել ուրիշի մը, այլ կը մնայ միւրեկիլի-ի մը (=խնամակալի մը) մատակարարութեան ներքեւ՝ միշտ յօդուտ այն հաստատութեան, որուն նուիրուած է յատկապէս:

Բ). Ինարէքէյն կը նշանակէ, որ վագֆ մը կրնայ ուրիշի մը փոխանցուիլ և ժառանգութեամբ ալ անցել միայն յորդոց յորդի, և այն ատեն միայն մահիլի (=անտէր, անտիրական) ըլլայ, այսինքն վագֆ-ին կը դառնայ, երբ հաստատուի որ այլ ևս ունէ օրինական ժառանգորդ չունի վագֆ գնողը: Այս ինարէքէյն ձևը վերջին ատեններ պայմանադրական կերպով կրնայ ընդարձակուել ևս ծնողաց, եղբոր, քրոջ և թոռան: Իսկ վագֆ-ը որ ձևով ալ ըլլայ, պէտք է որ ըստ օրինի արձանագրուած ըլլայ գոյութիւն ունեցող, ապրող անձի վրայ և ունենայ իր միւրեկիլի-ն (խնամակալը):

Արդ՝ հայ եկեղեցւոյ սեփականութիւն և ստացուած եղող

վագՖ կալուածներ զրեթէ ինարեթեյն-ով են, և որովհետեւ եկեղեցին, վանքը կամ հիւանդանոցը, որ տիրացեր էր այս ինչ հողին կամ շէնքին, պարտ էր ապացուցանել և հաստատել, թէ ինքը գոյութիւն ունեցող, ապրող անձ մըն է, չկրնալով զգենուլ այդ օրինակիւն ձեւը, պարտաւորուեցաւ անուղղակի ձեւերու գիմել: Եւ որովհետեւ ոչ-իսլամ ազգութիւններու եկեղեցիները այլ և այլ սուրբերու անուններուն նուիրուած են, թէ՛ Յոյնք և թէ՛ Հայք սովորութիւն ըրած են եկեղեցւոյ սուրբերը իբր պատմական անձեր ներկայացնել և ստացուած վագՖ-ները այդ սուրբերու անուններուն արձանագրել տալ կառավարութեան քով: Այսպէս երուսաղէմի վագՖ կալուածներուն տէր արձանագրուած է Յակոբոս որդի Զեբեթեայ (Յակոբոս լէլէտի Զեբեթեոս): Կ. Պոլսի Մայր-եկեղեցին՝ ներկայացուցած է Մարիամ դուստր Յովակիմայ (Մէրեքէմ պինդի Յովակիմ): Լայն: Աւելին կայ. որովհետեւ իբր կալուածատէր արձանագրուած անձեր արհեստ մըն ալ պէտք է ունենան, ասոր ալ հնարը գտած են՝ սուրբերու յարմար արուեստներ նշանակելով. այսպէս՝ Կ. Պոլսի Նաւըր Գափուրի Ս. Յովհաննէս եկեղեցին կը ներկայացնէ Զկնոս Յովհաննէս որդի Զեբեթեայ (Պալքաճը Յովհաննէս լէլէտի Զեբեթեոս): Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին՝ Լուսաւոր Գրիգոր որդի Անակայ (Գանալիճի Գրիգոր լէլէտի Անակ): Լայն:

Տարակոյս չկայ որ այս անուղղակի ձեւերն ու միջոցները կեղծ կամ խաբեւայական չեն, այլ օրինակիւն դժուարութիւնները հարթելու համար մտածուած հանճարեղ ելք մը, զոր շատ լաւ գիտէր Կառավարութիւնը. բայց հիմայ չը գիտնալ կը ձեւացնէ և կուգէ շատ մը կալուածներ որ ինարեթեյն-ով վագՖ են, իբր մանիլիլ գրաւել: Եթէ էլգաֆէ (վագՖ-ներու) նախարարութիւնը պնդէ և չգիտնալ ձեւացնէ այս բոլոր իրողութիւնները, որոնք դարերէ ի վեր օրինաւոր նկատուած էին և պաշտպանուած էին նոյն ինքն Կառավարութեան կողմէ սպօրէն ռոնձգութիւններու դէմ, Տաճկահայք պիտի կորսնցնեն իրենց եկեղեցական կալուածներու ամէնէն կարեւոր մասերը թէ մայրաքաղաքի և թէ գաւառներու մէջ. այսինքն այն է կալուածներ, հող կամ շէնք, առանց բացառութեան, իբր մանիլիլ (—անտէր անտիրական) պիտի գրաւուին Կառավարութեան կողմէ:

Այս մեծ և ստոյգ վտանգին քով ուրիշ մըն ալ կայ, որ թէև Կառավարութեան կողմէն չէ, բայց քիչ վտանգ կամ վնաս չսպառնար եկեղեցւոյ վագՖ կալուածներու արդիւնա-

բերութեան կամ գոյութեան: Վասն զի եկեղեցւոյ սեփական վազմ-ները ապահովելու համար սովորութիւն եղած էր զանոնք պաշտօնապէս արձանագրել տալ պատուաւոր անձերու անուան. բայց երբեմն այնպէս կը պատահի, որ այդ պատուաւոր անձերու զաւակներն ու թոռները անպատիւ դուրս կուգան և իբր թէ իրենց հայրենի ստացուածներն ըլլային եկեղեցւոյ վազմ-ները կուզեն յափշտակել զանոնք և տիրանալ ատոնց վրայ. և եթէ եկեղեցին կամ հիւանդանոց և այլն դատ բանան այդպիսի անիրաւ ու անպատիւ յափշտակութեան գէմ՝ Դատարանը եկեղեցւոյ և այլն ստացուածատիրութիւնը չը ճանչնար. և այսպէս շատ մը վազմ-ներ կը վտանգուին: Կը պատահի նաև անձեր, որոնց անուան արձանագրուած են վազմ-ներ, որ անդաւակ և հետեալաբար անժառանգ մեռնին, այս պարագային ալ վազմ-ները մահիլիւ կը նկատուին և կը դրաւուին, կամ թէ այդ անձեր պարտք կուենան Կառավարութեան և չեն կրնար վճարել իրենց պարտքը—այն ատեն անոնց անուան արձանագրուած վազմ-ները, իբր թէ իրենց ստացուածներն եղած ըլլային, կը դրաւուին Կառավարութեան կողմէ:

Ահա կարգ մը օրինական և ուրիշ դժուարութիւններ, որոնք վտանգած են Տաճկահայոց մէջ եկեղեցական և այլ կալուածներու այն մասը, և ամէնէն մեծ մասը, որ ինարքեյն-ով վազմ եղած են: Եւ Կառավարութիւնը ժամանակէ մը ի վեր աւելի խիստ է Հայ եկեղեցւոյ այս տեսակ կալուածներու մասին իր օրէնքին տրամադրութիւնները գործադրելու մէջ և ամէնէն աւելի չհասկացող կը ձեռնայ ընդունուած և օրէնքի կարգ անցած սովորութիւնները և այնպիսի անողոր ընթացքի մը կը հետևի, որ պարզապէս կը փութացնէ ստոյգ վտանգին օր առաջ գործադրութիւնը:

Այժմ հետաքրքրական է արձանագրել այստեղ, թէ Կառավարութեան այս խիստ ընթացքը մօտ ժամանակներս ինչէ՞ ծագում առաւ:—Քանի մը խօսքով պատմեմ: Երուսաղէմի վանքը, Կ. Պոլսի մէջ, Եէտի-Գուլէ, Ազդ. Հիւանդանոցի արեւմտեան կողմը ընդարձակ հողեր ունի, որոնք վազմ են: Երեցեան Գէորգ եպս. ի փոխանորդութեան ատեն՝ թուրք մը երուսաղէմի այդ հողին մէկ ծայրը կըսկսի շէնք մը շինել: Երեցեան՝ շատ ընական կերպով կուզէ արգելել թուրքին ոտնձգութիւնը, և իբր Փոխանորդ կալուածատէր Յակոբոսի որդւոյ Ջեքեթեայ՝ կը բողոքէ Կառավարութեան: Թուրքը դատարան կը կանչուի բացատրութիւն տալու և կը յայտարարէ, թէ այդ ընդարձակ հողը տէր տիրական չունի, այսինքն՝ մահիլիւ է. եթէ իրական

անձ մըն է Յակոբոս սրդի Ձերեթեայ, թող դատաստան դայ և պաշտպանէ իր իրաւունքը: Դատարանը իրաւունք կուտայ թուրքին և ինքը (դատարանը կամ կառավարութիւնը) իբր օրինական տէրը այդ մանկիւ հողին՝ կուզէ գրաւել դայն: Երուսաղէմի Պատրիարքին արդի Փոխանորդը՝ Եղիշէ Ժ. Վ. Չիլին-կիրեան վազմ-ի այս խնդրին համար է, որ յաճախ կայսերական կառավարութեան պաշտօնական դռները կերթայ և Օրմանեան Պատրիարքն ալ միանոյն պատճառով կը տեսնուի Եվգանի Նախարարութեան հետ. բայց մինչև հիմայ դեռ ու է ելք չեն ունեցած այս գիմուսներն ու տեսակցութիւնները ի նպաստ երուսաղէմի վանքին:

Իրաց այս վիճակին մէջ Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքը մեծ մեծ դժուարութիւններու պիտի յաղթէ՝ փրկելու համար Տաճկահայոց եկեղեցական այն կալուածները, որ իմարէթից-ով վազմ են: Եւ Օրմանեան Սրբազանը հիմայ զբաղուած է Տաճկահայոց բոլոր եկեղեցիներուն ու մարդասիրական հաստատութիւններուն վազմ կալուածները այնպէս մը ապահովելու, որ ապագային ու է օրինական անպատեհութեան չենթարկուեն ատոնք: Եւ այս մասին յաջողելու համար կը խորհի ծախել բոլոր վազմ կալուածները և գնել ոչ-վազմ կալուածներ և ուղղակի հայ եկեղեցական հաստատութեանց վազմ ընել զանոնք իմարէի վանիքի-ի դրութեամբ և ժամանակի Պատրիարքին խնամակալութեան (միւրեկիլիութեան) անունով: Վասն զի վազմ-ի օրինաց համաձայն ամէն վազմ պէտք է որ խնամակալ (միւրեկիլի) մը ունենայ, և տարակոյս չկայ որ ժամանակին պատրիարքները ամէնէն ապահով և ամէնէն հաւատարիմ միւրեկիլի-ները եղած պիտի ըլլան յաջորդաբար:

Արդէն բացատրեցինք թէ ի՞նչ անպատեհութիւններ ծագած են ու կը ծագեն վազմ-ները պատմական անձերու, ինչպէս նաև պատուաւոր անձերու խնամակալութեան անունով արձանագրել տալու սովորութենէն: Տաճկահայոց եկեղեցական կալուածներն ապահովելու ամէնէն լաւ և ամէնէն գործնական միջոցը այն է ուրեմն, որու գործադրութեան մասին կը խորհի հիմայ Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքը:

*
*
*

